

Л. Я. Слобода,

к. е. н., доцент, Університет банківської справи Національного банку України

ДИНАМІЧНЕ РЕЗЕРВУВАННЯ У МІЖНАРОДНІЙ ПРАКТИЦІ РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОГО КАПІТАЛУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

У статті досліджено передумови впровадження антициклічного регулювання у практиці міжнародних фінансових регуляторів, висвітлено зміст та методологію динамічного резервування як сучасного інструменту регулювання банківського капіталу, визначено переваги та перспективи застосування динамічного резервування для стабілізації банківського сектора економіки України у посткризовий період.

In the article investigational pre-conditions of introduction of the anticyclic regulation in practice of international financial regulators, maintenance and methodology of the dynamic regulation are reflected, as a modern instrument of regulation of bank capital, certainly advantages and prospects of application of the dynamic regulation for stabilizing banking sector of Ukrainian economy in a post crisis period.

Ключові слова: банки, банківський капітал, регулювання банківської діяльності, антициклічне регулювання, динамічне резервування, Базель III.

Key words: banks, banking capital, regulation of bank activity, anticyclic regulation, dynamic reserving, Basel III.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Глобальний економічний розвиток упродовж 2008—2011 рр. значною мірою визначався фінансовими проблемами у розвинених країнах світу. Поява великої кількості нових фінансових інструментів кредитного характеру, спекулятивна політика транснаціональних фінансових корпорацій, крах програм іпотечного кредитування, спектр інших негативних проявів зумовили фінансову кризу у світовому масштабі. Наслідком глибокої рецесії стало ускладнення функціонування фінансового сектора як на наднаціональному, так і регіональних рівнях. Високий рівень ризиків банківської діяльності через кредитні втрати, погіршення ліквідності, коливання валютних курсів, чутливість до ринкових факторів зумовлював неефективність використання банківського капіталу за економічної нестабільності та визначив необхідність впровадження якісно нових регуляторних підходів у міжнародній банківській практиці.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблема регулювання банківської діяльності на міжнародному рівні та розробка сучасних антикризових інструментів управління банківським капіталом знаходяться в центрі уваги провідних зарубіжних та українських науковців, банкірів, економістів, аналітиків. Окремі питання регулюван-

ня банківського капіталу висвітлено в роботах зарубіжних вчених Р. Брейлі, Д. Гарнера, А. Лобанова, В. Кисельова, П. Роуза, Дж. Сінкі та інших. Актуальні проблеми регуляторного впливу на банківський сектор упродовж розгортання економічної кризи належно досліджені у працях В.М. Геєця, В.І. Міщенко, Л.О. Примостки, О.І. Барановського, О.О. Чуб, І.О. Школьник та інших. Однак сучасні умови функціонування банків у глобальному масштабі зумовлюють впровадження прогресивних антикризових заходів у регулюванні банківської діяльності, що базуються на антициклічному регулюванні, забезпечують ефективність використання банківського капіталу та оптимізацію фінансових ризиків. Інструментарій антициклічного регулювання банківської діяльності є новим і недостатньо дослідженим у науковій фаховій літературі та практиці банківництва. Огляд моделі антициклічного регулювання в контексті посткризового розвитку банківської системи Росії та України здійснено в наукових публікаціях С.Р. Моїсеєва [6; 8] та Г.Т. Карчевої [10].

Недостатній рівень наукового розроблення та прикладного впровадження моделі антициклічного регулювання у банківську практику актуалізує необхідність дослідження принципів та методології динамічного резервування.

Метою статті є дослідження передумов впровадження антициклічного регулювання у практику міжнародних і на-

ціональних фінансових регуляторів, висвітлення змісту динамічного резервування, як сучасного інструменту регулювання банківського капіталу, визначення перспектив застосування динамічного резервування для стабілізації банківського сектору економіки України у посткризовий період.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сучасна фінансова криза особливо гостро поставила проблему ролі держави у ринковій економіці, зокрема щодо впливу регуляторних органів на забезпечення стабільності банківського сектору. Досліджуючи природу та шляхи подолання фінансової кризи, академік А. Чухно стверджує, що "криза — це складний процес структурних змін у банківській системі країни" [1, с. 8]. Кризові явища стали каталізатором процесів консолідації та концентрації банківського капіталу для забезпечення ефективності його використання на засадах оптимізації фінансових ризиків. Це спричинило структурні зміни у моделі банківського нагляду і регулювання у міжнародному масштабі. Саміт країн "Групи 20 (G-20)" не тільки піддав гострій критиці недооцінку, приниження економічної ролі держави, а й вказав на необхідність зростання її ролі у регулюванні ринкової економіки [1, с. 10].

Про необхідність посилення ролі державних регуляторів у фінансовому секторі розвинених країн світу свідчать і статистичні дані щодо виміру ефективності функціонування банківського капіталу в період кризи. Низький рівень рентабельності капіталу провідних банків світу показав неадекватність структури та обсягів банківського капіталу реальним фінансовим ризикам. За даними Міжнародного монетарного фонду, у 2009 р. рентабельність капіталу банківського сектору США становила 0,9%, Великобританії — -2%, Німеччини — 7,7%; Франції — 1,0%, Італії — 4,8% [2]. При тому, що в передкризовий період ці показники відповідали рівню 10% і вище. Позитивна динаміка показників діяльності банківського сектора країн "Великої вісімки" у 2010 р. пов'язана перш за все із антикризовими заходами з боку фінансових регуляторів та державною підтримкою (табл. 1).

Однак, декларувати відновлення фінансової стійкості банківського сектора цих країн, що забезпечуватимуть економічне зростання в перспективі, наразі зарано. Про це свідчать тенденції у рейтингах країн "Групи 8 (G-8)" за період 2007—2010 рр. (табл. 2).

Низький рівень ефективності діяльності банківського сектора провідних країн світу за економічної нестабільності зумовили активне обговорення на самітах країн "Групи 20 (G-20)" питання щодо якісної зміни парадигми регулювання банківської діяльності у міжнародному масштабі. Наслідком цього стала еволюція підходів до регулювання банківського капіталу з позиції адекватного врахування ризиків через управління невизначеністю та впровадження сучасних інструментів банківського нагляду на основі антициклічного регулювання.

Упровадження антициклічного регулювання банківської діяльності зумов-

Таблиця 1. Показники діяльності банківського сектору розвинених країн світу ("велика вісімка" (G-8)), %*

Країна	Достатність капіталу		Частка проблемних кредитів		Рентабельність активів (ROA)		Рентабельність капіталу (ROE)	
	2009	2010	2009	2010	2009	2010	2009	2010
США	14,3	14,3	5,4	5,4	0,1	0,2	0,9	1,5
Японія	14,1	14,1	1,8	2,0	0,2	0,2	4,9	4,0
Великобританія	13,3	13,6	3,3	3,5	-0,1	0,0	-0,2	0,0
Німеччина	13,6	13,0	2,8	3,0	-0,3	0,0	-7,7	0,5
Франція	10,2	11,0	2,8	3,0	0,0	0,1	-1,0	1,0
Росія	20,9	19,0	9,60	9,8	0,7	1,4	4,9	9,8
Італія	10,8	10,8	6,2	6,5	0,3	0,3	4,8	4,0
Канада	14,5	15,0	1,2	1,2	0,4	0,4	9,0	9,0

*Джерело: [2; 3].

лене необхідністю згладжування кредитних шоків у економіці та нейтралізації високого рівня фінансових втрат від спекулятивних операцій банків в період кризи. Суттєвий вплив на циклічність у банківській справі здійснює банківський нагляд та регулювання. Пруденційне регулювання банків підвищує циклічність. Зокрема, прийнятий порядок формування резервів під можливі втрати за кредитними операціями спричиняє зростання кредитного ризику в період нестабільності. Під час активного кредитування ризику вважаються низькими, позичальники — надійними, а резерви за кредитами — низькими. Проте протилежною стає ситуація в період кризи. Зростає необхідність створення додаткових резервів під кредитні ризики пропорційно зменшенню рівня прибутковості кредитних операцій та здатності позичальників якісно обслуговувати борги. Внаслідок цього традиційний підхід до створення резервів не дає змоги компенсувати втрати від ризиків у повному обсязі та підвищує рівень фінансової нестабільності. Ці фактори зумовили зміну парадигми банківського регулювання на нагляді від циклічної політики до антициклічного регулювання.

Документом, що декларує ці нововведення та є обов'язковим для виконання у міжнародній спільноті, є угода про капітал Базель III [4]. Виконання положень цієї угоди ставить перед банками завдання щодо "підвищення вимог до капіталу першого рівня, який має формуватися виключно за рахунок звичайних акцій та нерозподіленого прибутку; перехід на концепцію антициклічного регулювання, врахування не тільки поточних, але й очікуваних втрат від ризиків; створення запасів капіталу понад регулятивний мінімум" [5].

У міжнародній банківській практиці антициклічне регулювання базується на використанні принципу динамічного резервування.

Таблиця 2. Зміна рейтингу країн G-8 рейтингового агентства "Інформбанк" (Росія) у період фінансової кризи*

Країна	2007	2008	2009 (травень)	2009 (листопад)	2010 (травень)
Канада	A	A	Bbb-	Bb	Bbb-
Росія	A	A-	B-	B-	Bb
Великобританія	Bbb+	Bbb-	Bb-	B-	B+
Японія	Bbb+	Bbb-	Bb-	B+	Bb+
США	Bbb-	B+	B-	B-	B-
Німеччина	Bbb-	Bb+	Bb-	Bb-	Bb-
Франція	Bbb-	Bb+	B+	B+	B+
Італія	Bb+	Bb-	B	B-	B

*Джерело [3, с.23].

Примітка: відповідно до рейтингової шкали оцінки агентства "Інформбанк" А — високий рівень фінансової стійкості; Bbb — наближений до високого рівень фінансової стійкості; Bb — вище середнього рівень фінансової стійкості, B — середній рівень фінансової стійкості.

Таблиця 3. Особливості підходу до регулювання банківської діяльності на основі динамічного резервування*

Критерії	Переваги	Проблеми
Зміст регулювання	Антициклічний вплив упродовж кредитного циклу і забезпечення достатнього обсягу резервів під можливі втрати від кредитних операцій банків. Для антикризового регулювання використовуються два види – класичне динамічне резервування і «резерви під економічний цикл»	Методологічні проблеми для регулятора (вимір циклу втрат за кредитами, становлення норм і стандартів резервування, потреба в широкій статистичній вибірці, достовірна експертна оцінка очікуваних втрат від кредитних операцій)
Рівень покриття фінансових втрат	Відображають очікувані втрати за ризиками та можуть покривати середній рівень втрат у довгостроковому періоді. Для розрахунку дисконту передбачає врахування середніх даних щодо дефолту позичальників	Проблема визначення методики врахування втрат – за кожним окремим кредитом чи однорідним портфелем, кредитним портфелем банку в цілому. Не приймається до уваги поточна вартість активів. Складність прогнозування очікуваних втрат
Достатність капіталу	Врахування не тільки фактичних поточних втрат, але й очікуваних. Забезпечення необхідного рівня достатності власного капіталу з урахуванням результатів стрес-тестування	Динамічні резерви є доповненням до власного капіталу для покриття високого рівня фінансових втрат
Фінансові результати	Передбачає зниження волатильності фінансового результату банків, прибуток більш стабільний, що забезпечує стабілізацію фінансового сектора	У короткостроковому періоді фінансові результати діяльності банків погіршуються. Показники рентабельності капіталу та активів будуть нижчими
Методологія розрахунку та облік	Обсяг резервування залежить від строку кредитування, горизонту прогнозування втрат і параметрів дисконтування потоку відрахувань. Норми резервування різняться за видами клієнтів і кредитних продуктів. Орієнтація на очікувані втрати, а не на нарахування резервів постфактум за результатами погіршення якості кредитного портфеля	Складність відображення у фінансовій звітності, адже у міжнародних стандартах фінансової звітності кредити повинні відображатися за втраченою вартістю. Торгові кредити і кредити, що продаються на вторинному ринку, обліковуються за справедливою вартістю. Виведення банками кредитних операцій поза баланс і формування незначних за обсягом резервів

*складено на основі опрацювання [6; 7; 8].

Динамічне резервування — сучасний інструмент регулювання вразливості банківської діяльності до глобальних фінансових ризиків та підвищення ефективності використання банківського капіталу. Його застосування у антициклічному регулюванні банківського сектора передбачає:

— зменшення рівня коливання сукупного обсягу резервів упродовж кредитного циклу, тобто зниження рівня резервів в період експансії (активізації кредитування) і

Таблиця 4. Показники фінансової стійкості банківських систем країн Європи, %*

Країна	Прострочена заборгованість/Загальний обсяг кредитів		Резерви під можливі втрати від кредитних ризиків/Прострочена заборгованість		Достатність капіталу	
	2006	2008	2006	2008	2006	2008
Австрія	2,1	1,7	75,3	76,4	11,8	11,7
Бельгія	1,7	1,5	50,8	64,0	11,9	12,9
Франція	3,0	2,7	62,9	61,4	10,9	10,1
Німеччина	3,4	2,7	71,4	77,3	12,5	12,9
Греція	5,4	4,7	60,9	-	12,2	10,4
Італія	4,9	4,6	46,0	49,5	10,7	10,4
Норвегія	0,6	0,8	74,2	50,8	11,2	11,4
Португалія	1,2	1,3	83,9	75,7	11,0	10,2
Іспанія	0,7	3,2	272,2	71,3	11,9	11,3
Швеція	0,6	0,5	78,5	79,9	10,0	10,2
Середнє значення	2,4	2,4	87,6	67,4	11,4	11,2

*Джерело: [6; 7].

збільшення його при кредитному стисканні (зменшення обсягів кредитування);

— покращання методології формування резервів через врахування у їхній структурі не тільки поточних втрат, але й потенційно очікуваних втрат у довгостроковому періоді, що дозволяє згладжувати кредитні шоки та визначає стабілізаційний ефект у довгостроковій перспективі;

— зниження волатильності фінансового результату банків, що залежить від величини резервів під можливі втрати за активними операціями (при динамічному резервуванні на фінансовий результат діяльності банків впливають не тільки фактичні втрати, але й очікувані);

— покращення оцінки якості наданих кредитів на базі використання моделі справедливої вартості.

Визначити особливості підходу до антициклічного регулювання банківської діяльності на основі принципу динамічного резервування дає змогу аналіз переваг та проблем його впровадження за різними критеріями (табл. 3).

Динамічне резервування як інструмент регулювання банківського капіталу забезпечує підвищення рівня капіталізації банків внаслідок:

1) покращення якості структури основного капіталу (капіталу I рівня) через зменшення величини можливих збитків за невиконаними зобов'язаннями контрагентів, зменшення обсягів недосформованих резервів під можливі втрати за кредитними операціями, простроченими та сумнівними до отримання нарахованими доходами за активними операціями;

2) стабілізацію вартісних складових додаткового капіталу (капіталу II рівня) через зменшення мінливості обсягів резервів під стандартну заборгованість клієнтів за кредитними операціями банків та прибутку поточного року;

3) удосконалення загальної методології розрахунку регулятивного капіталу банків на основі збільшення обсягів резервного капіталу та реального відображення вартості банківських активів;

4) створення додаткової компоненти нормативу достатності капіталу, що є змінною в часі (при використанні другого виду динамічних резервів — "резервів під економічний цикл") [6, с. 18];

5) посилення функцій макропроденційного нагляду за діяльністю банків та підвищення ефективності банківського регулювання на засадах антициклічності.

Позитивна практика застосування динамічного резервування у період стабілізації фінансової сфери доведена Центральним банком Іспанії та Банком

Англії. Центральний банк Іспанії використовує принцип динамічного резервування з 2000 року, зобов'язуючи комерційні банки щоквартально за рахунок поточного прибутку створювати додаткові резерви обсягом від 0 до 1,5% залежно від категорії кредиту. А в разі дефолту за кредитом, резерви під можливі втрати від кредитних ризиків визнаються як додаткові витрати (формуються із так званих "статистичних резервів") [6, с. 13]. Ефективність використання представленої підходу іспанськими банками засвідчують порівняльні показники фінансової стійкості банківських систем країн Європи в період кризи (табл. 4).

Завдяки практиці динамічного резервування в іспанських банках своєчасно списано велику за обсягом прострочену заборгованість за кредитними операціями та забезпечено вихід на середньоєвропейський рівень показника відношення резервів під можливі втрати від кредитних ризиків до обсягів прострочених кредитів. Це дало змогу банкам Іспанії уникнути значних фінансових втрат від кредитних ризиків та забезпечити достатність власного капіталу.

Банк Англії розвинув практику застосування динамічного резервування через впровадження альтернативних варіантів оцінки простроченої заборгованості за кредитними операціями на базі моделі справедливої вартості активів та моделі очікуваних втрат [7].

Активно ведеться робота щодо впровадження принципів динамічного резервування Банком Росії, Канади та інших країн світу. Зокрема, у серпні 2009 року в Державній думі Росії на засіданні Комітету грошово-кредитної політики розглянуто заходи щодо впровадження антициклічного регулювання, як змістової інновації у реформі банківського регулювання і наглядку Росії [8, с. 27].

Отже, динамічне резервування є сучасним інструментом регулювання високоризикованої діяльності та забезпечення ефективності використання банківського капіталу у міжнародній банківській практиці. Результатом застосування принципу динамічного резервування на рівні банку є стабільний фінансовий результат діяльності, рівномірне нарахування резервів незалежно від стадії кредитного циклу, відсутність тиску на власний капітал. На рівні центрального банку динамічне резервування забезпечує згладжування коливань кредитного циклу, відновлення фінансової стійкості та стабільності банківського сектору у довгостроковій перспективі.

Дослідження принципів та переваг впровадження динамічного резервування у новій моделі антикризового банківського регулювання на міжнародному рівні доводить перспективність застосування цього інструментарію і в сучасних українських реаліях. Функціонування банківської системи України в період економічної нестабільності характеризується значними обсягами втрат від

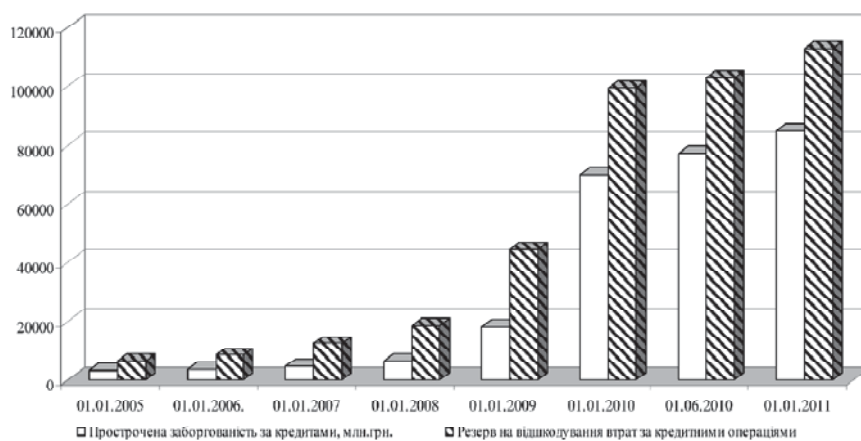

Рис. 1. Динаміка показників простроченої заборгованості за кредитами та резервів на відшкодування втрат для їх покриття банків України за період 2005—2011 рр.*

*джерело: складено на основі [9, с. 27].

кредитних операцій, неефективним використанням банківського капіталу, недосконалістю інструментів регулювання банківської діяльності, чутливістю банків до глобальних фінансових ризиків. На сьогодні суттєвою загрозою для банківської системи України є значне зростання обсягів проблемних кредитів.

Як видно з рис. 1, обсяг простроченої заборгованості за кредитами банків України упродовж 2008—2011 років зріс майже у п'ять разів — із 6 357 млн грн. до 84 851 млн грн., що свідчить про низьку якість активів банків та неефективну структуру регулятивного капіталу банків внаслідок зростання обсягів резервів під можливі втрати за кредитними операціями. Цей показник за результатами діяльності вітчизняних банків за період, що аналізується, зріс із 18 477 млн грн. до 112 965 млн грн. відповідно. Значні обсяги проблемних кредитів стримують кредитування банками економіки нашої країни. За даними міжнародних рейтингових агентств, на кінець 2009 року в Україні простроченими були 18% іпотечних кредитів у гривнях та 27% в іноземних валютах. Окрім цього, значна частка кредитів числиться у категорії реструктуризованих.

Статистичні дані свідчать про високий рівень ризиків у банківській системі України, що зумовлює значний обсяг

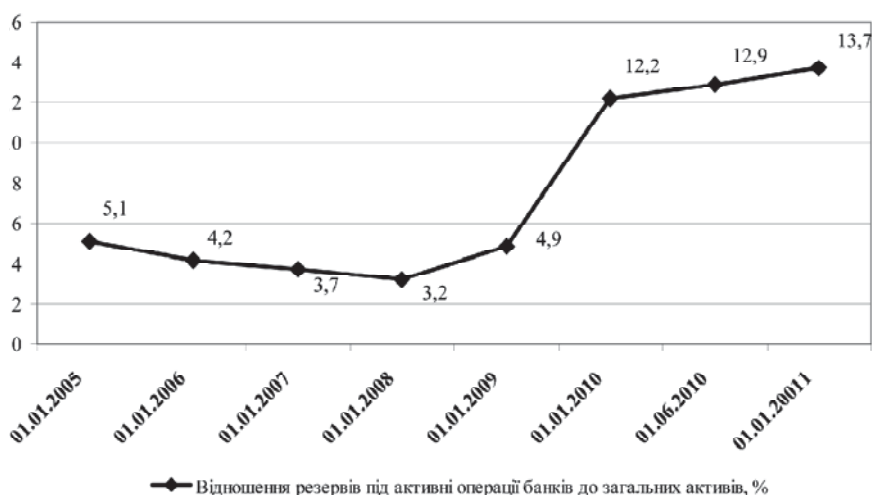

Рис. 2. Динаміка показника відношення резервів під активні операції банків до загальних активів банків України упродовж 2005—2010 рр.*

* Джерело: складено на основі даних [9, с.27].

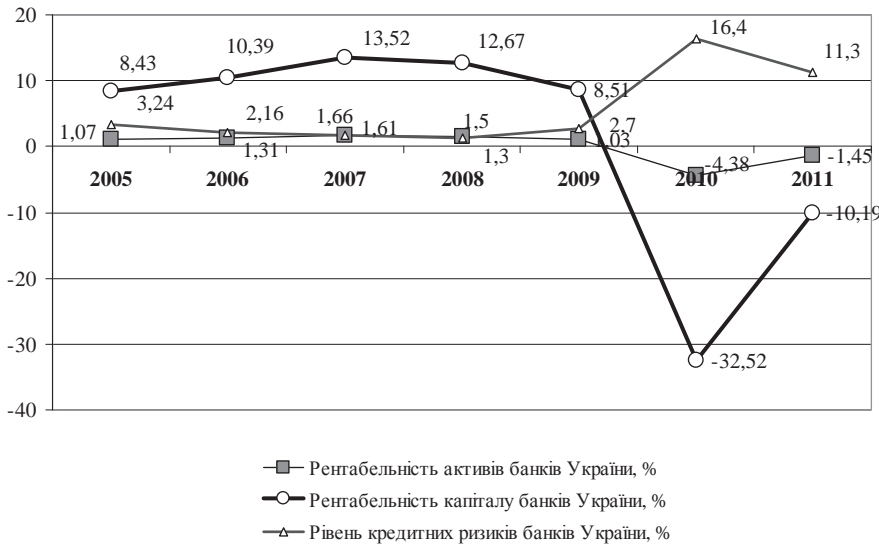

Рис. 3. Динаміка показника відношення резервів під активні операції банків до обсягу наданих кредитів та показника рентабельності капіталу банків України упродовж 2005—2010 рр.*

* Джерело: складено на основі даних [9].

відрахувань у резерви під можливі втрати за кредитними операціями банків (рис. 2).

Відношення резервів до загальних активів зросло з 3,2 до 13,7 % в період кризи, для порівняння: у Росії цей показник не перевищує 10,8% за корпоративними та роздрібними кредитами [10].

Високий рівень кредитних ризиків зумовлює формування додаткових резервів, а збитки від кредитних операцій спричиняють значні втрати капіталу і є свідченням високої чутливості українських банків до фінансових ризиків. За результатами 2009 року збитки банків України становили 38,4 млрд грн., що негативно позначилося і на показниках рентабельності активів та рентабельності капіталу (рис. 3).

Для подолання кризових явищ у банківському секторі економіки України та забезпечення ефективності використання банківського капіталу для розвитку інноваційних галузей економіки у посткризовий період необхідно є зміна підходів до банківського регулювання та запровадження сучасних антикризових інструментів, спрямованих на зменшення ризикованості банківської діяльності.

Дослідження показали, що одним із таких інструментів, що активно використовується у міжнародній банківській практиці, є динамічне резервування. Цінність застосування принципу динамічного резервування для регулювання банківського капіталу в Україні в рамках антициклічного нагляду зумовлена неадекватністю формування резервів під можливі втрати від кредитних операцій банків реальним кредитним ризикам, існуванні суттєвих розривів між наданими кредитами та коштами залученими від не фінансового сектора упродовж кризи, необхідністю покращання методології формування резервів з орієнтацією на очікувані втрати у довгостроковому періоді.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

З огляду на викладене вище доходимо логічного висновку щодо перспектив впровадження динамічного резер-

вування у антикризовому регулюванні діяльності банків України. Передумовами розроблення методики формування резервів під можливі втрати за кредитними операціями банків відповідно до нового підходу є прийняття ряду дій щодо відновлення кредитування економіки країни та забезпечення ефективності використання банківського капіталу, а саме:

- проведення реструктуризації проблемних кредитів банків відповідно до єдиних, визначених регулятором, правил та здійснення адекватного контролю за цим процесом;
- вдосконалення методики класифікації проблемних кредитів, а також порядку обслуговування проблемних кредитів;
- покращання систем кредитного ризик-менеджменту на засадах методологічної та організаційної співпраці банків та регулятора.

Грунтовне вивчення та зважена адаптація кращого міжнародного досвіду у сфері антициклічного регулювання банківської діяльності на основі застосування динамічного резервування до українських реалій дасть змогу відновити стабільність функціонування банківського сектору економіки нашої країни.

Література:

1. Чухно А. Сучасна фінансово-економічна криза: природа, шляхи і методи її подолання / А. Чухно // Економіка України. — 2010. — № 2. — С. 4—12.
2. International Monetary Fund. Global Financial Stability Report, April 2010.
3. Рейтинговое агенство "Информбанк". Рейтинги стран G8: наблюдается положительная динамика // Банковское дело. — 2010. — № 7. — С. 22—23.
4. Group of Governors and Heads of Supervision announces higher global minimum capital standards. 12 September 2010. Електронний ресурс: <http://www.bis.org/press/p100912.htm> — 26.09.2010
5. European banks. Basel III — The Whimper. New rules on bank capital are not particularly tough. Sep 13th 2010. Електронний ресурс: <http://www.economist.com/research/articlesBySubject/display.cfm?id=7933596>
6. Моисеев С.Р. Контрциклическое регулирование: динамические резервы и резервный капитал / С.Р. Моисеев // Банковское дело. — № 10. — 2009. — С. 12—20.
7. Report of the Working Group on Provision. Financial Stability Forum, march 2009.
8. Мурычев А.В. О модернизации банковского регулирования и надзора / А.В. Мурычев, С.Р. Моисеев // Банковское дело. — 2010. — № 3. — С. 26—32.
9. Основні показники діяльності банків України на 1 січня 2011 року // Вісник Національного банку України. — 2011. — № 2. — С. 27.
10. Карчева Г. Основні проблеми розвитку банківської системи України у посткризовий період та шляхи їх вирішення / Г. Карчева // Вісник Національного банку України. — 2010. — № 8. — С. 26—32.

Стаття надійшла до редакції 18.05.2011 р.